

ՀԱՅ-ԹԱԹԱՐԱԿԱՆ (ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ) ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐԸ (1905-1906 թթ.) ԵՎ ՀԱՅՈՑ ԿԱՄԱՎՈՐԱԿԱՆ ԶՈԿԱՏՆԵՐԻ ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՍԽՐԱՆՔՆԵՐԸ*

Բանալի բառեր՝ ընդհարումներ, պատմություն, ազատագրական պայքար, քոչվոր ցեղեր, հայ-թաթարական, կամավորական ջոկատներ, սխրանք, ֆիդայական շարժում, հրոսակախմբեր, գաղափար, քաղաքական:

XX դարի սկզբին Այսրկովկասի թաթարներին որպեսզի տարբերակեն Կազանի և Ղրիմի թաթարներից, նրանց սկսեցին անվանել «այսրկովկասյան թաթարներ»՝ հիմք ընդունելով Վ. Ի. Լենինի համանման ձևակերպումը:

1905-1906 թթ. Ատրպատականում «այսրկովկասյան թաթարներ» անվամբ ինքնուրույն «ձևավորված» տարրերի և հայ ժողովրդի միջև սկսեցին ավելի հաճախակի դառնալ ընդհարումները: Թաթարները կեղծ հայտարարություններ էին տարածում, թե զարգացած ու առաջադեմ հայերն իբրև առաջ են ընթանում թաթարների հաշվին, որը և պատճառ է հանդիսանում նրանց միջև ծագած հակասությունների: Սա, իհարկե, շինծու պատրվակ էր քոչվոր ցեղերի համար, որպեսզի բնիկներին, ի վերջո, տեղահանեն իրենց հայրենիքից ու իրենք հիմնավորվեն այնտեղ: Սա թուրքական տարրերի կողմից փորձված միջոց է նոր տարածքների ու հողերի տիրանալու համար:

Թաթարները կարծում էին, թե 1905 թ. իրենց բախումներով էլ կսկսեն հայերի ֆիզիկական բնաջնջումը և դրանով իսկ կլուծեն հայկական հարցը, որը թուրքական իրականությունում արդեն ավելի սուր բնույթ էր ստացել:

Թաթարներն առանց այդ էլ Բաքվի հայերի դեմ լարված իրենց «մթին հաշիվներն» ունենալով, մասնավորապես որ հայերն արդեն իրենց ձեռքն էին առել Նավթարդյունաբերության և տնտեսության մյուս բնագավառների «սանձերը», իրենք էին դրության տերը, իրենք էին թելադրողը¹, ավելին, բորբոքում

* Հոդվածն ընդունվել է 27.05.2019 թ., երաշխավորվել է տպագրության պատմական գիտությունների թեկնածու Մելանյա Բալայանի կողմից՝ 05.06.2019 թ., ստորագրվել է տպագրության՝ 07.06.2019 թ.:

1 Տե՛ս Ուլուբաբյան Բ., «Արցախի պատմությունը սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1994թ. Էջ 196:

էին ներքին հակասությունները: Մահմեդական թուրքերի կրոնական հակակրանքն ու ատելությունը քրիստոնյաների նկատմամբ աճում էր:

«Օգտագործելով մահմեդական բնակչության ֆանատիզմը և խավարամոլությունը,-գրել է պատմաբան Վ. Բալայանը,- ցարական պաշտոնյաները և թուրք կալվածատերերը ճգնում էին իրենց ցեղակիցներին հավատացնել, որ նրանց աղքատության պատճառը հայերն են, հետևապես՝ պետք է վրեժ լուծել նրանցից»¹: Եվ, ահա, բախումներ են տեղի ունենում այն վայրերում, որտեղ ապրում էր հայ-թաթարական խառը բնակչությունը՝ 1905-1906 թթ.: Դրանք ընդգրկում են Երևանի, Ելիզավետպոլի, Բաքվի Նահանգները և Թիֆլիսը:

Անկասկած, 1905-1906 թթ. բախումներն իրենց չափերով չէին կարող-համեմատվել հայ-ադրբեջանական ո՛չ մերօրյա (1991-1994 թթ.), ո՛չ էլ առավել ևս՝ 1918-20 թթ. հայ-ադրբեջանական արյունահեղությունների հետ: Թեև, ինչպես էլ մոտեցանք խնդրին, պատճառների առանցքում վաչկատու ցեղերի հետամնացությունն է ու վայրենի բնույթը:

Հայ-ադրբեջանական վերջին երկու բախումները, որոնք անմիջապես հաջորդեցին ռուսական կայսրության և Խորհրդային Միության փլուզմանը և, համապատասխանաբար, Հայաստանի և Ադրբեջանի առաջին և երկրորդ հանրապետությունների ծնունդի հետ, ակնհայտորեն կրում էին տարածքային վեճի բնույթ: Հայ-թաթարական բախումները ևս իրենց խորքում ունեին նման պահանջներ: Վրաններում ծնված քոչվորը «աչք է գցում» հայի ձեռքերով բարձրացած շինություններին: Նա չի ստեղծում, նա ավերում է ու թալանում:

Հայ-թաթարական ընդհարումները 1905 թ. փետրվարի 6-9-ը Բաքվում տեղի ունեցան Նահանգապետ Նակաշիճեի սադրանքով: Ահա թե իր հուշապատումներում այս մասին ինչ է գրում Վ. Ահարոնյանը. «Ցարական կառավարության կողմից կազմակերպուած թաթար հրոսախմբերը, այդ ընդհանրումների առաջին ամիսներին, յանկարծակի բերին, մեծ մասամբ անգէն, հայ բնակչութիւնը: Բաքուի, Շուշիի և Գանձակի առաջին ընդհարումներին տուժողները եղան հայերը: Մի քանի ամիս չանցած, սակայն, Կովկասի հայութիւնը զինուեց, կազմակերպուեց:

Ձարդ ուտելու հերթը, այս անգամ, թաթարներինն էր:

¹ Տե՛ս Բալայան Վ., «Արցախի պատմությունը հնադարից մինչև մեր օրերը», Երևան, 2011 թ., էջ 200:

Թաթարները, հայերի արթնությունը քնացնելու համար, սկսեցին կիրառել մի նեղ գործելակերպ: Թաթար երեւելիները մօտենում էին հայ հասարակական գործիչներին, անիծում «շեյթանին» (սատանային, այսինքն՝ ռուս կառավարութեան), որ պատճառ էր դարձել երկու հարեւան ժողովուրդների արիւնոտ բախումներին, եւ առաջարկում հաշտարար յանձնախումբեր կազմել, խաղաղութեան թափօրներ կազմակերպել՝ հաշտեցնելու համար կռուող կողմերը»:¹

Բրիտանացի Լուիջի Վիլարին՝ տեղեկանալով Բաքվում տեղի ունեցած ընդհարումների մասին, անձամբ մեկնում է Բաքու՝ հավաստի տեղեկություններ ստանալու համար: Վիլարին առաջին հերթին մեղադրում է ցարական իշխանություններին, որոնք, կայսրության հպատակ ժողովուրդներին առավել հեշտ դեկավարելու նպատակով, դիմում էին **«Բաժանիր, որ տիրես»** սկզբունքին: Նա այս արյունահեղությունը դիտում է ավելի լայն ենթատեքստում՝ թշնամության ժամանակակից գաղափարների և ասիական բարբարոսության միջև²: Այս խնդրին անդրադարձել է նաև ռուս մեծ գրող Մաքսիմ Գորկին: Ահավասիկ. «Կովկասում հայերը թուրք հավատարիմ հպատակ թաթարների ձեռքով ջարդվեցին: Սակայն այդ իրադարձությանը տրվել է ազգային ատելության տեսք և պետք է հավատալ, որ այդ այդպես է, և դա է ճշմարտությունը: Բայց ինչպես կարող է պատահել, որ հայերն ու թաթարները, որոնք դարերով ապրել են միասին, հանկարծակի անհաշտ թշնամիներ դառնային: Ի՞նչ տարօրինակ բան կա այստեղ: Չէ՞ որ երկրաշարժը նույնպես լինում է հանկարծակի... Երբ տաճկական սուլթանը ստիպեց քրդերին ու իր զինվորներին ոչնչացնել հայերին, նրանց ոչնչացրին տասնյակ հազարներով»:³

Թաթար խառնամբոխը հարձակվում է հայերի վրա, կողոպտում ու հրդեհում նրանց տները, վաճառատներն ու արհեստանոցները: Բախումների առաջին օրը սպանվեց 35 մարդ՝ 3-4 թուրք, և մնացյալը հայ: Ուշագրավ էր, որ այդ օրվանից նկատվեց իշխանությունների և ջարդարարների թաքուն ու բացահայտ դաշինքը, երբ ոստիկանությունը, ինչպես և զորքը, չտեսնելու էին տալիս հայերի հանդեպ գործադրվող բռնութեանը:

1 Ահարոնեան Վարդգես, Հովհաննես Թումանյան մարդը և բանաստեղծը, (Բոստոն, 1936թ., Վերահրատարակությունը՝ Համազգային հայ կրթական և մշակութային միություն), Երևան, 2019, էջ 86:

2 Համացանց. «Հայկական ուսումնասիրությունների մնի-կենտրոն» (Հայ-ադրբեջանական) թաթարական բախումները 1905-1906 թթ.:

3 «Горькийи Армения», 1968, с. 27.

յուններն ու ավելի քան կասկածելի վերաբերմունք ցուցաբերում: Այդ երևույթը նկատվեց ոչ միայն Բաքվում, այլև ուրիշ վայրերում: Հայերը արագորեն սթափվելով, զինված դիմադրություն կազմակերպեցին Նիկոլ Դումանի (Նիկողայոս Տեր-Հովհաննիսյան) ղեկավարությամբ: Հայերը պատրաստ չէին դեպքերի նման զարգացմանը: Ինչպես գրում է Աբ. Գյուլխան-դանյանը, *ոչ Բյուրոն և ոչ էլ Բաքվի Կ. Կոմիտենսկզքի շրջանում չէին ենթադրում, որ հայ թաթարական ընդհարումները այդքան մեծ ծավալ պիտի ստանան և տևեն երկու տարի, ինչպես որ եղավ դժբախտաբար: Հայերի զինումը հասկացվում է միմիայն ինքնապաշտպանության և ոչ հարձակման համար:*¹

Եվ այսպես, առանց հապաղելու, Նիկոլ Դումանն իր փոքրաթիվ խմբով շեշտակի հարվածներով կասեցնում է գազազած ու վայրենի ամբոխի առաջխաղացումը: «Իր առաջին քայլերեն մեկը կ'ըլլայ չորս ընկերներով նետուիլ դեպի հեռաւոր թրքական թաղի ծայրը գտնուող Դաշնակցութեան գաղտնի պահեստը, բերել անկէ 10-12 հրացաններ ու անոնցով հիմը դնել հայկական ինքնապաշտպանութեան: Իրենց թանկագին աջակցութիւնը կը բերեին նաեւ ռուսական բանակի մի քանի հայ զինուորներ պետական զօրանոցէն զենք ու փամփուշտ հայթայթելու մեր խումբերուն», - նշվում է Ժամանակի պատմագրական աղբյուրներում: Ոգևորված Ն. Դումանի հաջողություններով, բազմաթիվ հայ երիտասարդներ հավաքվեցին հայդուկապետի դրոշի ներքո: «1880-ականներին սկսվեց ֆիդայական (հայդուկային) շարժումը ֆիդայի արաբական բառ է, որը նշանակում է հայրենիքի զոհ, հայդուկ հունգարերեն բառ է, նշանակում է հետևակ:² Տղամարդկանցից կազմվում են 5-ից 15 հոգանոց ինքնապաշտպանական խմբեր, որոնք իրենց հսկողության տակ են վերցնում հայկական թաղամասերը և ապահովում նրանց անվտանգությունը:

Կատաղած թուրքերը փորձեցին իրենց զայրույթը թափել թուրքական թաղամասում բնակվող հայերի վրա, սակայն Դումանն իր քաջերով հրաշքներ գործեց՝ հայերին դուրս բերելով այդ թաղամասերից: Եվ «հայերի հերոսական դիմադրությունը ստիպեց թուրքական վերնախավին՝ պարզել սպիտակ դրոշակ և սկսել բանակցությունները»³:

1 Գյուլխանդանյան Աբ., Հայ թաթարական ընդհարումները Բաքվի մեջ, «Հայրենիք», Բոստոն, 1933, 11, էջ 154:

2 «Ֆիդայական շարժումը», astxaslan.wordpress.com:

3 Բալայան Վ., «Արցախի պատմությունը հնադարից մինչև մեր օրերը», Երևան, 2011, էջ 200:

Ականատեսների վկայությամբ Նակաշիձեն բացահայտորեն խրախուսում էր թաթարներին:

Թաթարական ասպատակությունները դրանով, սակայն, չվերջացան, քանի որ դրանց ետևում կանգնած էին և՛ ցարական Ռուսաստանի, և՛ Թուրքիայի քաղաքական շահերի ետևում կանգնած սադրիչները, որոնք ունեին իրենց հեռահար նպատակներն ու ձգտումները: 1905 թ. փետրվար-մարտին ընդհարումները տարածվեցին ամբողջ Նահանգում, թափանցեցին հայաբնակ մյուս շրջանները նույնպես և Ղարաբաղ հասան օգոստոսին: Շուշիում և, առհասարակ, Ղարաբաղում ՀՅԴ կենտրոնը ստեղծեց պաշտպանական մարմին, որի ղեկավար էր նշանակված նշանավոր հայդուկապետ Վարդանը (Խանասորի Վարդան Սարգիս Մեիրաբյան): Հարձակվելով հայկական մասի վրա, թուրք խուժանն անմիջապես հրդեհի էր մատնել բազմաթիվ տներ: «Չարհուրեյի, չտեսված հրդեհը լափեց հարյուրավոր տներ քաղաքի կենտրոնական մասում, հարյուրավոր խանութներ, այրվեցին և նրանց մեջ եղած հարստությունները կորան: Միաժամանակ և սկսվեց թալանը. կրակից ազատվածը գողացվեց»¹:

Ճշգրիտ տվյալներ չկան, թե յուրաքանչյուր կողմից ինչքան զոհ է եղել:

Ռեալական դպրոցից դեպի Քարին տակ տանող կածանի կողքի գերեզմանատանը կար մի շիրմաքար, որի գիրը պատմում է, թե ինչպես թուրք խուժանը գիշերով մտել է մի տուն և սրի քաշել թե՛ յոթ երեխաներին, թե՛ մորն ու հորը, թե՛ նաև երկու հյուրերին: Ընտանիքի 9 անդամները մեկ ազգանունով էին հիշվում (դժբախտաբար, արձանագրությունը չեմ արտագրել, որ նշեմ ազգանունը)²:

Շուշիի 1905 թ. օգոստոսի 16-ի հայկական ջարդերի ականատեսը պատմել է հետևյալը. «Վայրենացած մահմեդականները ներս էին խուժում հայոց Ագուլեցոց եկեղեցին, Ղուրանը դնում սեղանին և երդվում «համիսլամական պատերազմ» սկսել հայերի դեմ»³:

Բախումներ տեղի էին ունեցել նաև Աղդամում, Ասկերանում և Մարտակերտում: Հայ ժողովուրդն այստեղ ևս դիմում

1 Լեո, Պատմություն Ղարաբաղի հայոց թեմական հոգևոր դպրոցի, էջ 584-585:

2 Ուլուբաբյան Բ., «Արցախի պատմությունը սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1994, էջ 198:

3 Բալայան Վ., Դրվագներ արցախահայության ազատագրական պայքարի և պետականակերտման պատմության (1813-2007 թթ.), Երևան, 2012, էջ 62:

եր ինքնապաշտպանության: Ասկերանի ծորի պաշտպանությունը գլխավորում էր վանեցի խմբապետ Համազասպը, Նրա պարտականությունն էր՝ փակել Աղդամի ճանապարհը դեպի Շուշի և սանձել մոտակա թուրքաբնակ գյուղերի՝ Խոջալուի, Մալիբեյլիի ասպատակիչներին: Համազասպ Սրվանձտյանի ջոկատն այդ խնդիրը կատարում էր մեծ հաջողությամբ, և զուր չէ, որ ասում են՝ Համազասպն այստեղ ստեղծեց իր հռչակը, և այստեղից սկսվեց Նրա հերոսական ուղին. (Միք. Վարանդյան): Իսկ Ղարաբաղում Նրա մասին երգ էին հյուսել, որ տարածված էր.

***Ամբողջ աշխարհում հռչակվեցավ
Համազասպը պանծալի...¹***

Դաշնակցական նշանավոր հայդուկներ Նիկոլ Դումանը, Խանասորի Վարդանը, Սեբաստացի Մուրադը (Մուրադ Խրիմյան), Քեռին, Դրոն (Դրաստամատ Կանայան), Դաշնակցական Խեչոն (Խաչատուր Գևորգյան) Սեպուհը, Կայծակ Առաքելը (Տիգրան Աբաջյան (Աղա) և շատ ուրիշներ ծեռնամուխ եղան ինքնապաշտպանական գործի կազմակերպմանն ու ղեկավարմանը: Մեծանուն բանաստեղծ, հասարակական-քաղաքական գործիչ Վահան Տերյանը 1906 թ. հունվարի 9-ին Ալեքսանդրապոլի իր մտերիմներից մեկին՝ մանկավարժ Սոֆյա (Սոնա) Օտարյանին ուղարկած նամակում մատնանշելով 1905-1906 թթ. հայ-թաթարական ընդհարումների ժամանակ ինքնապաշտպանության կազմակերպման գործում ՀՅԴ-ի ունեցած դերակատարությունը, գրել է. **«Մերոնք լաւ են, այժմ բաւականին զինւած են: Մանաւանդ «Դաշնակցութիւնը» մեծ դեր է խաղում և իմ խորին համոզմունքով եթէ չլինէր նա, շատ տեղերում ոչ մի հայ չէր մնայ: Թիֆլիսի ընդհարումների ժամանակ այնտեղ էի և աչքովս տեսայ Դաշնակց. (ուրեան) կատարած դերը: Կռուի մէջ Դաշնակց. (ուրիւնն) իրաւ հաւասարը չունի...²**

Այդ օրերին Համազասպ Սրվանձտյանը հավաքագրեց զենքի ընդունակ բոլոր կարող ուժերին: Արցախի ինքնապաշտպանական մարտերում իրեն հերոսաբար դրսևորած ՀՅԴ անդամ Ա. Վերդյանը (Դաշբուլաղ գյուղից) այդ մասին գրում է. **«Իմ ուրախութեան չափ ու սահմանն անցաւ, երբ Համազասպը ինձ կանչեց և ասաց.**

1 Ուլուբաբյան Բ., «Արցախի պատմությունը սկզբից մինչև մեր օրերը», Երևան, 1994, էջ 199:

2 Էմին-Տերյան Գևորգ, Վահան Տերյան անտիպ և անհայտ էջեր (Նամակներ, հոդվածներ, գրախոսություններ), Երևան 2014, էջ 68:

**- Աղասի, քեզ յանձնում եմ ձիաւոր հայդուկներ:
Սրանց խմբապետը դու պիտի լինես և պատուով կատարես քո պարտականութիւնը:
Ես զինւորական բարև տւի և բարձրաձայն ասացի.
-Պատրաստ եմ»¹**

Շուշիում սկսված կռիվները շարունակվեցին մինչև օգոստոսի 20-ը և ավարտվեցին հայ անձնագոհ ինքնապաշտպանների հաղթանակով՝ զգալի կորուստներ պատճառելով թշնամուն, ինչի արդյունքում վերջինս սպիտակ դրոշ բարձրացրեց: Եվ դադարեցվեց կրակը: Ինչպես տեսնում եք, թուրք-թաթարական ցեղերը, երբ արդեն պարտվում են, սպիտակ դրոշ են պարզում, երբ «տեղները լայնանում է», ինչպես Արցախում են ասում, սկսում են անզիջում գրոհել, կոտորել, ավերել, թալանել: Մի՞թե այդպես չեղավ և Արցախյան պատերազմում, երբ նրանք տանով էին տալիս, աղաչում-պաղատում էին, որ հրադադար լինի, որը և կնքվեց Բիշկեկում: Իսկ հետո՞: Ի՞նչ եղավ: Հայտնի է բոլորիս:

Հայ-թուրքական ընդհարման ժամանակ հայերը տվել էին 40 սպանված և 68 վիրավոր: Չոհված հայ անվեհեր մարտիկների թվում էր նաև ինքնապաշտպանության ջոկատներից մեկի ղեկավար, Համազասպի կուսակցական և զինակից ընկեր Մարգար Ժամհարյանը (Մռավ)²: Թաթարների կորուստներն անհամեմատ մեծ էին՝ շուրջ 500 սպանված:³

Անտարակույս, մեծ է եղել Համազասպ Սրվանձտյանի նկատմամբ արցախահայերի տածած սերն ու վստահությունը: Ուստի, մատնանշելով Համազասպի՝ արցախահայերի ինքնապաշտպանության կազմակերպման գործում ունեցած, հիրավի, մեծ դերակատարումը՝ ակադեմիկոս Հր. Սիմոնյանը գրում է. «Շուշիում հաստատված մինչև այդ անհայտ վանեցի ոսկերիչ Համազասպ Սրվանձտյանն իր կտրիճներով կուրծք էր տալիս դաշտաբնակ թուրքերի հազարավոր ամբոխի դեմ արգելելով նրա մուտքը Լեռնային Ղարաբաղ: Չուր չէ, որ Ղարաբաղը երգեր ձոնեց Ասկերանի պատմական կռվի այդ քաջագուն հերոսին, հպարտացավ, որ իր կողքին է «Համազասպը պանծալի»⁴:

Ասում են՝ պատմությունն ունի իր տրամաբանությունը.

¹ Վերդեան Ա., նշվ. աշխ., էջ 29:

² Տե՛ս Ժամհարեան Մարգար (Մռավ), «Դրօշակ», Ժնև, 1905, նոյեմբեր, N 12, էջ 189-190:

³ Վարանդեան Մ., Հ.Յ. Դաշնակցութեան պատմութիւն, էջ 332:

⁴ Սիմոնյան Հր., Ազատագրական պայքարի ուղիներում, գիրք Ա. էջ 174.

Միայն յոթանասուն տարի հետո՝ խորհրդային կարգերի տապալման արդյունքում, կարողացանք արյան գնով ազատագրել մեր հինավուրց բերդաքաղաք Շուշին, ամբողջ Արցախը: Մենք կարողացանք ապացուցել, որ մեր կամքն անկոտրում է, որ մեր միասնականության և հայրենասիրության շնորհիվ մենք կանք ու հավետ լինելու ենք:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

**ՀԱՅ-ԹԱԹԱՐԱԿԱՆ (ԱՂԲԵԶԱՆԱԿԱՆ)
ԸՆԴՀԱՐՈՒՄՆԵՐԸ (1905-1906 թթ.) ԵՎ ՀԱՅՈՑ ԿԱՍԱԿՈՐԱԿԱՆ
ՑՈԿԱՏՆԵՐԻ ՀԵՐԹԱԿԱՆ ՍԽՐԱՆՔՆԵՐԸ
ՈԱԴԱ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ**

Հեղինակը հոդվածում անդրադառնում է հայ-թաթարական ընդհարումներին (1905-1906թթ.), որոնք, ցավոք, մեր պատմության ամենից քիչ լուսաբանված (կամ գրեթե չուսումնասիրված) էջերից են:

Հոդվածի մեջ առաջին անգամ գիտական շրջանառության մեջ են դրվում փաստեր, որոնք ներկայացնում են ոչ միայն քոչվոր ցեղերի՝ թաթարների, Այսրկովկասում հայտնվելու հանգամանքների, այլև նաև նրանց հեռագնա նկրտումների մասին: Աշխատության մեջ առանցքային տեղ է տրվում, բնականաբար, հայ ժողովրդի ֆիդայական շարժման անհրաժեշտությանն ու կարևորությանը, ազգի նվիրյալ զավակներ Նիկոլ Դումանի, Խանասորի Վարդանի, Սեբաստացի Մուրադի, Զեռու, Դրոյի (Դրաստամատ Կանայան), Սեպուհի, Կայծակ Առաքելի, Համազասպ Սրվանձտյանի և ուրիշների նվիրվածությանը, նրանց անձնուրաց ու կազմակերպված պայքարին՝ հանուն հայրենի հողը հրոսակախմբերից ազատագրելու վեհ գաղափարի:

РЕЗЮМЕ

**АРМЯНО-ТАТАРСКИЕ (АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ) СТОЛКНОВЕНИЯ
(1905-1906 ГГ.) И ОЧЕРЕДНЫЕ ПОДВИГИ ОТРЯД АРМЯНСКИХ
ДОБРОВОЛЬЦЕВ
РАДА АВЕТИСЯН**

Ключевые слова: столкновения, история, освободительная борьба, пересильные роды, армяно-татарский, добровольцы, фидаинское движение, орда, идея, политический.

В статье автор обращается армяно-татарским столкновениям (1905-1906 гг.), которые, к сожалению, являются наименее

освещенными страницами нашей истории (или почти неисследованными).

В статье впервые в научном обращении выдвинуты факты, которые представляют не только причины появления пересильных родов - татар на Кавказе, но и о дальнейшем их крещении.

В работе особое место уделяется, естественно, необходимости и важности Фидаинского движения армянского народа, преданности сынов нации: Никола Думана, Вардана Ханасора, Мурада Себасти, Дро (Драстамата Канаяна), Сепуга, Аракела Кастцака, Амазаспа Сирвандяна и др., их организованной борьбе во имя идеи освобождения армянской земли от орды.

SUMMARY

*ARMENIAN-TATAR (AZERBAIJAN) CLASHES (1905-1906) AND
SUBSEQUENT FEATS OF ARMENIAN VOLUNTEER DETACHMENTS*

RADA AVETISYAN

Key words: *clashes, history, liberal fight, nomadic tribes, Armenian-Tatar, voluntary brigade, exploit, fidy movement, gang, idea, political.*

In this article the author touches upon the Armenian-Tatar clash (1905-1906), which, unfortunately, is one of the least-illustrated (or almost not-studied) pages of our history.

For the first time facts are put in scientific circulation in the article, which represent not only the nomadic tribes, Tatars, circumstances of appearance in South Caucasus, but also their long-range ambitions. Naturally a pivotal place is given to the necessity and importance of Armenian people's fidy movement, dedication of nation's devoted sons as NikolDuman, KhanasorVardan, SebastatsiMurad, Qeri, Dro (DrastamatKanayan), Sepuhi, KaitsakArakel, HamazaspSrvandztyan and others, their self-sacrificing and organized struggle for the sake of noble idea of liberating native land from gangsters.